

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2003-09-20

UDK: 811.163.6'373.45(497.4-18)

BESEDNO PREVZEMANJE IZ NEMŠČINE V SEVEROZAHODNOPRLEŠKI GOVOR

Bernard RAJH

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160
e-mail: bernard.rajh@uni-mb.si

IZVLEČEK

Prispevek skuša na manjšem vzorcu inventariziranega narečnega besednega gradiva ugotoviti in predstaviti nekatere poglavitne glasoslovne, oblikoslovne in besedotvorne spremembe, ki so nastale pri prevzemanju nemškega besedja v severozahodnoprleški govor.

Ključne besede: jezikovno prevzemanje, prleško narečje, germanizmi

ASSUNZIONE LINGUISTICA DAL TEDESCO NELLA PARLATA NORD-OCCIDENTALE DELLA PRLEKIJA

SINTESI

Il contributo intende presentare ed accertare, sulla scorta del conciso materiale lessicale dialettale inventariato, alcuni sostanziali mutamenti fonetici, morfologici e di formazione del lessico, in rapporto all'assunzione di termini tedeschi nella parlata nord-occidentale della Prlekija.

Parole chiave: assunzione linguistica, dialetto della Prlekija, germanismi

1. SPLOŠNE UGOTOVITVE

Besedje določenega jezika oz. njegovih zvrstnih različic, torej tudi narečja, se množi na različne načine, poleg tvorjenja novih besed iz že obstoječih predvsem z jezikovnim prevzemanjem iz drugih oz. tujih jezikovnih sestavov. Pri tem tudi prevzeto besedje prej ali slej postane podstavna prvina novih tvorjenk.

Že prvi razgledi po zbranem besednem gradivu za načrtovani severozahodnoprleški narečni slovar (Rajh, 2002a) kažejo, da ima obravnavani korpus razen presenetljivega deleža (deloma zelo arhaičnega) slovanskih besed tudi opazno količino prevzetega besedja iz germanskega/nemškega jezikovnega prostora (Rajh, 2003), kar je zaradi njegove neposredne sosesčine in stoletnih zgodovinskih okoliščin tudi povsem razumljivo. Podobno kot v slovenskem knjižnem jeziku, zlasti pa v slovenskih pogovornih jezikovnih zvrsteh, so bila tudi v narečju temu jezikovnemu vplivu s severa iz znanih razlogov podvižena tehnično-tehnološka poimenovanja (*plüg*, *žnidar* 'krojač', *štrèkati* 'plesti', *švāsati* 'variti', *žájfa* 'milo' itd.), vendar o intenzivnem jezikovnem prevzemanju iz nemščine pričajo tudi npr. povsem vsakdanji samostalniki (*kètna* 'veriga', *pùsek* 'poljub'), glagoli (*fèhtati* 'prosjačiti', *švārati se* 'pritoževati se', *rùžti* 'ropotati' ipd.), pridevniki (*flísik* 'hiter', *fajhten* 'vlažen') ali celo prislovi (*náh* 'potem', *dúrh* 'vedno' itd.).¹

Čeprav se besedno prevzemanje iz nemščine tudi v narečju praviloma ravna po ustaljenih in znanih splošnoslovenskih jezikovnih pravilih (Grafenauer, 1923; Prunč, 1967; Striedter-Temps, 1963), domnevamo, da je narečni govor v ta proces prevzemanja vključil tudi nekatere posebnosti, ki izhajajo iz njegove glasoslovne, besedotvorne, slovnične ali še katere drugačnosti. Prav zato nas bodo zlasti zanimali narečna adaptacija najznačilnejšega izvornega nemškega glasovja, nekatere opaznejše spremembe prevzetih slovničnih lastnosti pri posameznih besednih vrstah ter posebnosti vključevanja prevzetega besedja iz nemščine v narečne besedotvorne postopke, pri katerih je bil del besedotvornih morfemov tudi prilagojen ali nadomeščen z avtohtonimi prvini.

V zvezi z obravnavanim prevzemanjem besedja iz nemščine bi bilo nadvse zanimivo opazovati tudi nekatere druge vidike teh jezikovnih procesov, kot so npr. nastajanje besednih družin pri posameznih prevzetih besedah (npr. iz *vírt* 'gospodar', *vírstvo* 'gospodarjenje', *vírtiti* 'gospodariti', *zvírtiti* 'organizirati kaj', *zavírtiti* 'začeti slabo gospodariti', *děj* *zvírtiti* 'gospodarsko propasti'), spremembe v pomenih posameznih besed (npr. *žèhtar* 'golida' prim. s stvn. *sehtāri* 'enota za votlo mero') ali starost posameznih prevzetih besed, ki jo potrjujejo glasoslovne različice (tako je bil npr. glagol *ribati* 'drgniti'

najverjetneje prevzet iz stare visoke nemščine okrog 11. stol. /*rīban*/, saj je kasneje v nemščini doživel diftongizacijo – /*reiben*/, ki pa jo imamo v narečni besedi *rájbar* 'dršno zapiralo za vrata ali okna'; *tūmpek* 'butec' je bil prevzet pred nemško poenostavitvijo soglasniške skupine –*mb-* v –*m-*, ki pa jo dokazuje očitno kasneje prevzeti pridevnik *tūmasti* 'neumen' itd.).

Ker je besedno gradivo za zgoraj omenjeni narečni slovar še vedno v fazi evidentiranja, in tako omejen korpus besednega gradiva jezikovno še ni bil natančneje obdelan, prispevek govori le o nekaterih značilnostih narečnega jezikovnega prevzemanja, ki bodo kasneje zagotovo bistveno dopolnjene z dodatnim ilustrativnim gradivom.

2. GLASOVNO PREVZEMANJE

Posebnosti glasovnega prevzemanja besedja iz nemščine bodo predstavljene le z najtipičnejšimi narečnimi rešitvami, ki so posebej zanimive pri samoglasniških različicah.

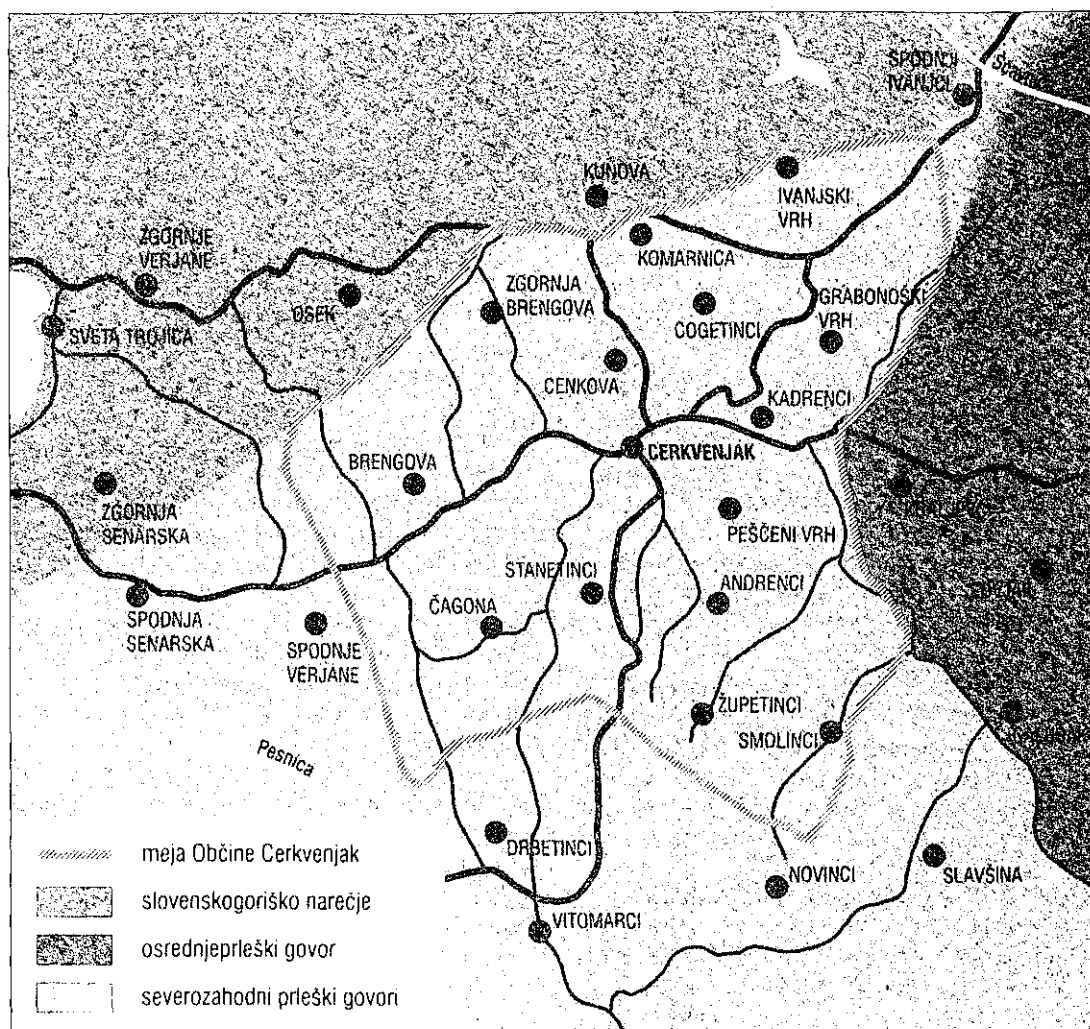
2.1 Samoglasniško prevzemanje iz nemščine

Čeprav so pri prevzemanju samoglasniškega glasovja iz nemščine tudi severovzhodni slovenski govori sledili osnovnim splošnoslovenskim zakonitostim prilagajanja teh tujih jezikovnih sestavin svoji glasoslovni podobi (Striedter-Temps, 1963), so bili (in so najbrž še vedno) ti govori tudi v povsem drugačnem položaju, saj so zaradi svojih enakovrednih sestavov dolgo- in kratkonaglašeni samoglasnikov v vseh besednih položajih (Rajh, 2002) nemške samoglasniške različice lahko prevzeli veliko ustrežneje. To dokazuje kratka preglednica odrazov nemških fonemov in njihovih različic v obravnavanem prleškem govoru, kjer:

– dolgi á (oz. a:) nasledi staro- oz. srednjevisokonemske dolge a-je (*vāga* 'tehtnica' /iz stvn. *vāga*/, *hārati* 'dreti prašiča v kropu', *tāhet/tāhet* 'stenj', *mālati* 'ple-skati') oz. zelo široke e-je /ä/ (*krāmar* 'kramar, branjevec' /iz stvn. *kraemer* 'trgovec z živili', *lārma* 'vpitje', *fǃ-žmāgati se* 'upirati se, biti ogaben'), dolge nemške dvo-glasnike ei (*šlār* 'pajčolan' /iz srvn. *slei(e)r* 'vleča, ruta', *tāl* 'del', *štrāfati* 'vleči po tleh', ti so lahko kasneje prevzeti tudi v diftongirani obliki kot *pājsati* 'vrteti v gobcu'); lahko pa je tudi odraz nemškega kratkega a-ja, ki se je v bavarskem narečju že podaljšal (*žākel* 'vreča' /iz stvn. *sac*/, *krānec* 'venec', *kāngla*) ali pa je bil podaljšan v slovenskih narečjih oz. pogovornem jeziku (*fārba* 'barva', *lāmpa* 'svetilka' ipd.);

– dolgi ozki é (ę:) odraža srvn. dolge e-je (*préca* 'presta' /prim. srvn. *prēzel*/, *pér* 'merjasec') sicer pa tudi

1 Zapis narečnih samoglasnikov so poenostavljeni, označena je njihova kolikost.

Sl. 1: Območje severozahodnih preleških govorov.

Fig. 1: Area of northwestern Prlekija dialect.

kratke široke ä-je (*lécati se* 'pretegovati se' iz srvn. letzen 'krepčati se', opomoči si /*hékati* 'ustavljati živino', ki so se pred r praviloma podaljševali tudi v nemščini (*štírka* 'štirka' /iz srvn. *sterke*), *špéra* 'špirovec', *žvérca* 'kolomaz');

– je preleški dolgi zelo ozki é (*ě*:) odraz za različne nemške dolge dvoglasnike, npr. *ei* (*pléhati* 'sušiti seno v slabem vremenu' /iz srvn. *bleichen* 'beliti platno na soncu'/, *gléštati* 'posedovati', *létra* 'lestev pri vozu'), *ie* (*krégati se* 'prepirati se' /prim. srvn. *krieg* upiranje, *nasprotovanje*/, *špéga* 'ogledalo') ali celo *oe* (*péglati* 'likati' /prim. srednjenemško narečno *bögel* 'obešalnik za ravanje obleke'/), izjemoma pa tudi za izvirne e-jevske samoglasnike (npr. *fédra* 'vzmet /za stvn. *fedra* 'pero'/);

– dolgi í (*i*:) posnema etimološki nemški dolgi i (*gílh* 'enak; raven' /iz stvn. *gilih* 'enake oblike', *šísá* 'driska', *žídani* 'svilen', *díla* 'podstrešje') ali pa je iz bavarskega narečja za nekdanje kratke i-je (*címpрати*

'delati iz lesa', *fírma* 'birma' /prim. srvn. *firmen* 'potrditi (v veri)'/);

– je dolgi, praviloma zelo ozki ó (*õ*:) ekvivalent za izvirne nemške dolge o-je (*tróštati se* 'slutiti; pričakovati' /prim. stvn. *tröst* 'zaupanje', *róža* 'cvetlica', *klóšter* 'samostan'), ki v obzvočniškem položaju regularno pridejo tudi v u (*kúln* 'premog' /iz stvn. oz. srvn. *kol(o)* 'oglje', *krúna* 'krona, venec'), ter bavarske različice nemškega etimološkega dolgega a-ja (*drót* 'žica' /iz stvn. *drät*/, *švóger* 'svak'), ta da nekoliko širši o ob zvočniku r: *lórfa* 'maska', *pór* 'mrtvaški oder'), ali pa je odraz za nemška dolga dvoglasnika ou (*cóper* 'čarovnija' /iz stvn. *zoubar*/, 'čaranje, uročitev', *šópa* 'snop slame za pokrivanje streh') oz. uo (*šóštar* 'čevljar /iz. srvn. *schuchster*/, *fótrati* 'krmiti', *gróbat* 'zakopavati v zemljo');

– dolgi narečni ú (*ü*:) nadomešča nemški etimološki dolgi u (*púvati* 'graditi' /iz stvn. *búwan* 'stanovati' oz. srvn. *buwen* 'napraviti hišo', *kapún* 'skopljeni petelin,

kopun'), dvoglasnik *uo* (*žnūra* 'vrvica' /za stvn. snuor 'trak'/) ali celo nemške kratke *u*-je oz. *ü*-je (*lúkja* 'luknja' /iz srvn. *lúcke*/, *kúnšten* 'pameten', *búrkla* 'burkle; krava');

– se dolgi *ú* (*u*): pojavlja le kot položajni odraz za druge samoglasnike ob zvočnikih (že omenjena *krúna*, *púnva* 'posoda; ponev', *túmpati* 'nalagati podplate' /prim. narečno zahodnonemško *dolbel* 'dvojen'/);

– narečni kratki *à* nadomešča nemške kratke *a*-je v vseh mlajših prevzetih besedah (*glàž* 'steklenica' /prim. stvn. glas *steklo*/, *gàter* 'mrežasta zapora', *fàsati* 'nastradati' itd.);

– značilni prleški kratki široki *ê* odraža različne nemške kratke *e*-jevske različice, predvsem v enozložnih osnovah (*pêhar* 'posoda za pitje' /prim. stvn. *behari*/, *êrpati* 'dedovati', *cêrati* 'prebavljati; stradati', *žvêgla* 'piščal', *blêk* 'trebuh, vamp', *špêh* 'slanina' /prim. stvn. *spec* 'maščoba'/);

– kratki ozki *è* (*e*) nastopa v drugi skupini prevzetih besed z izvorno kratkimi nemškimi *e*-ji (*prèdga* 'pridiga' /prim. stvn. *predigen* 'oznanjati'/ *kètna* 'veriga', *lèder* 'usnje', *cèker* 'cekar');

– kratki *ì* odraža izvorni nemški kratki *i* (*kvìht* 'utež' /za srvn. *gewiht(e)* 'teža'/, *pìntar* 'sodar', *gìft* 'strup') ali *ü* (*gvìrc* 'začimba', *vìrfj* 'sladkor v kocki' /iz srvn. *würfel* 'kar vržem'/), lahko pa izjemoma tudi dolge nemške *i*-za katere ima sodobna nemščina dvoglasnik *ei* oz. *ie* (*pìla* /iz stvn. *phìl* 'puščica'/, *škrija* 'skrinja', *cìga* 'opeka' /za stvn. *ziegala*/);

– je kratki narečni ozki *ò* (*o*) nasledil stare nemške kratke *a*-je (*bòter* /iz srvn. *pate*/, *škòda*, *òpica*; ta se ob zvočnikih premenjuje v *u*, npr. *kúmen* 'prostor pred pečjo' /za stvn. *kemîn/kamin* 'ognjišče'/), kratke *o*-je (*còta* 'krpa' /za stvn. *zota* 'konjska griva'/, *knòf* 'gumb', *mòžar* 'možnar');

– kratki *û* nadomešča nekdanje nemške kratke *ü*-je (*štûk* 'debela deska' /prim. stvn. *stucki* 'odlomljen del česa'/, *cûgel* 'povodec', *nûcati* 'potrebovati') ali različne, celo dolge *u*-je (*vûra* 'ura' /za stvn. *ôr*/) ter tudi izvorne dvoglasnike *ou* (*pûngrad* 'sadovnjak' /iz stvn. *boum* 'drevo'/, *klûpa* 'prijemalka') in *uo* (*plûg* 'plug' /za stvn. *phluog*/, *fûra* 'podloga pri obleki') ter

– se kratki *û* praviloma pojavlja v mlajših izposojenkah z nemškim kratkim *u*-jem (*cûkati* 'sunkovito potegovati', vendar tudi *cûker* 'sladkor' /za stvn. *zucker* 'sladilo'/).

Pri samoglasniškem prevzemanju iz nemščine prese- neča zlasti nekaj drobnih kolikostnih neskladij, ki pa so večinoma tudi razložljiva: tako se nepričakovani kratki odrazi za izvorno dolge nemške samoglasnike pojavljajo v zgodaj prevzetih besedah (npr. *ribati*); očitno so so- vpadli z avtohtonimi staroakutiranimi samoglasniki, do- živeli njihovo krajšanje ter kračino ohranili, kot je to značilno za panonske govore (prim. še *hîša*, *plûg*, *cìga* ipd.). Neregularne dolžine pa so lahko prevzete iz nem- ških narečnih različic, ki potrjujejo samoglasniško dalj-

šanje (npr. *címprati*, *lúkja*), ali pa so posledica npr. vključitve *e*-jevskih odrazov med novoakutirane samo- glasnike, ki so v narečju doživeli izjemne (ali analogne) podaljšave (npr. *lécati se*) ali položajne dolžine (kot *púnva* 'pločevinasta posoda').

2.2 Soglasniško prevzemanje iz nemščine

Pri soglasniškem prevzemanju iz nemščine so bili prleški govori bolj zvesti južnoslovanskim (Striedter-Temps, 1958) in splošnoslovenskim razvojnim tenden- cam (Striedter-Temps, 1963), čeprav nekaj specifičnih potez najdemo tudi pri prirejanju tega glasovja. Na kratko bi stanje lahko povzeli takole.

Najpogostejši so soglasniški prehodi *b > p* (*pêtlar* 'berač' /iz stvn. *betafâri* 'prosačiti'/, *cóper*, *fûšpen* 'puš- pan' /prim. stvn. *buskboum* 'grmovnica'/, lahko pa osta- ne ohranjen, npr. v besedah *gràba* 'klanec', *šájba* 'šipa'), *b > f* (prej navedeni *fûšpen*, *šráf* 'vijak' /prim. novonem- ško *Schraube*/), *pf > f* (*cìf* 'oga' *rute*' /za srvn. *zipf*/, *šéfla* 'zajemalka' /prim. srvn. *schepfen* 'zajemati'/, *fúnkišti* 'binkošti' /iz srvn. *pfingesten*/ itd.), *d > t* (*tàhet* 'stenj' /za stvn. *dâht* 'nit, vrvica'/, *vínta* 'dvigalo' /prim. stvn. *wintan* 'vrteti'/), *t > d* (*modróca* 'posteljni vložek' /za srvn. *materaz* 'perjanica'/), *t/d > k* (*rûkanca* 'velika motika' /prim. srvn. *rûten* 'krčiti'/, *štrûkel* 'zavitek' /prim. srvn. *strudel* oz. narečno *strudel* 'vrtinec'/), *g > k* (*kšêft* 'posel, delo' /za srvn. *geschefte* 'zaposlitev'/), *z > ž* (*žher* 'lah- ko' /prim. srvn. *sicher* 'zanesljiv'/; *žlêht* 'poreden' /prim. srvn. *slecht* 'enostaven, prazen'/), *sch/st/sp > šk/št/šp* (*škrija* 'skrinja' /za srvn. *schrîn* 'predal'/; *štûpa* 'posipa- lo' /iz srvn. *stoup* 'prah'/, *špàjza* 'shramba' /prim. stvn. *spîsa* 'hrana'/), *chs > kš* (*drakšlâti* 'stružiti les' /iz srvn. *draehseln*/, *púkša* 'strelno orožje' /iz prim. stvn. *bühse*), *m > n* (že omenjeni *pûngrad*, *štán* 'mlado sadno drevo' /iz stvn. *stam* 'drevesno deblo'/, *klánfa* 'tesarska spona' /prim. srvn. *klimpfen* 'vezati'/), *n > ŋ* (*šjâ* 'kovinski obroč na kolesu' /iz srvn. *schine* 'kovinski trak'/, že omenjena *škrija*, *céjâ* 'enoročna košara' /švicarsko narečno *Zeine*/, *štrèjâ* 'navitek volne' /prim. srvn. *strene* 'pramen las'/) ipd.

Zanimiva so različenja *r > j* (*fâjmašter* 'duhovnik; naprava za škopanje' /prim. srvn. *pfarre* 'okrožje, žup- nija'/), *l > j* (*pòjšter* 'vzglavnik' /za srvn. *bolster*/), *tt > pt* (*lâpta* 'lata' /za stvn. *latta*/), *rt > nt* (*mántra* 'muka' /stvn. *martira*/), *lt > rt* (*špérta* 'veliko poleno' /za srvn. *spelte* 'odcepljen les'/), *w > l* (*lâmp* 'trebuh' /za stvn. *wamba*/), *dl > gl* (*švìnglati* 'goljufati' /za srvn. *swindeln* 'izginjati'/) itd.

Pogosto se v prevzetih besedah pojavljajo drugotni zvočniki *j*, *m*, *n* (*jêsih* 'kis' /iz srvn. *ezzich*/, *mâjžnar* 'mežnar' /za srvn. *mesnaere*; že omenjeni glagol *túmp- lati*; *šrèngati* 'ukriviti zobe pri žagi' /prim. novonemško *schräg* 'ukriviljen'/).

Sem bi lahko prišteli še druge soglasniške premene, npr. predsoglasniško opuščanje *l*-ja (*fóšên* 'nevoščljiv'

/najverjetneje iz srvn. vals 'nepošten'/, *fóđ* 'pregib pri obleki' /iz stvn. fald/), vokalizacijo izglasnega -l (že omenjeni *ciga*) ali analogno soglasniško mehčanje (*štrik* 'vrv': *štriček* 'vrvica').

3. PREVZEMANJE SLOVNIČNIH LASTNOSTI

V nadaljevanju nas pri obravnavanem prevzemanju besedja zanima usoda nekaterih slovničnih lastnosti, ki se v narečju ohranjajo, prilagajajo ali povsem spremenjajo. Pri tem bomo na kratko obravnavali slovnični spol in število pri samostalnikih, sklonljivost pridevnikov ter glagolski vid prevzetih glagolov.

3.1 Slovnični spol prevzetih samostalnikov

V zvezi s prevzemanjem slovničnega spola pri samostalnikih ženskega spola nastopa več možnosti. Ta se namreč lahko ohranja in je izražen s slovenskim končajem -a, ki sovпада z enakim stvn. morfemom, ki pa je v srvn. razvojni stopnji prešel v -e. Primerov za to skupino je največ (*fáifa* 'pipa za kajenje' /iz stvn. pfifa 'cev' oz. srvn. pífefe/, *tàška* 'ženska torbica' /iz stvn. tasca 'vreča'/, *pláta* 'plošča' /za stvn. platta/, *còta* 'cunja', *gàsa* 'prehod v hlevu; ulica' /iz stvn. gazza 'pot med hišami'/, *kíšta* 'zaboj' /iz stvn. kista 'omara za oblačila'/, tudi *fúrma* 'oblika' /za srvn. forme/ itd.). Povsem drugačni so primeri, ko je ženski spol ohranjen in samostalniki v govoru nosijo a-jevski končaj, čeprav ga v nemščini niso imeli (*vúra* 'ura' /iz stvn. ùr/, *žnúra* 'dolga vrvica' /iz stvn. snour/, *špúra* 'sled' /iz stvn. spor 'sled nog'/ ipd.; sem bi lahko prišteli tudi samostalnike, ki so tak morfem izgubili v srednjevisoki nemščini, slovenske oblike pa pričajo o prevzetju starovisokonemških oblik npr. *káhla* 'nočna posoda; lončena plošča' /iz stvn. chachala 'lončen lonec'; srvn. kachel/, *drùmla* 'boben pri stroju' /za srvn. trumel/, *létra* 'stranska lestev pri vozu' /iz stvn. leitara; srvn. leiter/, pa tudi samostalnike *parígla* 'krepelce', *plúzna* 'delavski suknjič', *hùlzna* 'tulec', *píršna* 'ščetka'). Nekateri samostalniki so ženski spol in a-jevski končaj dobili kasneje v narečnem govoru, saj ničesar od tega v nemščini ni (*húša* 'velika soba; hiša' /iz stvn. hūs = das Haus/, *flika* 'zaplata' /iz srvn. vlicken = der Flicker/, *štàla* 'hlev' /iz stvn. stal = der Stall 'stojišče'/, *zájla* 'potega' /iz stvn. seil = das Seil/ itd.).

Kar nekaj nemških samostalnikov ženskega spola zaradi svojega soglasniškega končaja v obravnavanem govoru preide v moški spol (*càjt* 'čas' /iz stvn. zit = die Zeit/, *fràjt* 'navdušenost, zagnanost' /iz stvn. frewida oz. srvn. vroude = die Freude 'veselje'/, *šrít* 'pisava, rokopis' /prim. srvn. scrift = die Schrift/ ipd.), kar je znak progresivne maskulinizacije v slovenskem narečju, ki je zaobsegla tudi vse samostalnike srednjega spola (*trúšt* 'ostrešje; opažni oder' /iz stvn. girusti = das Gerüst/, *kštèl* 'postava' /iz srvn. gestelle = das Gestell 'ogrodje, podstavek'/, *ksíht* 'obraz' /iz stvn. gesiht = das Gesicht/

itd. kot tudi manjševalnice, npr. *pùšel* 'povezek vejevja' /iz srvn. büschel/, *hájzl* 'stranišče' /nem. das Häuslein 'hišica'/).

3.2 Število pri prevzetih samostalnikih

Številne prevzete besede iz nemščine so prešle med narečne množinske samostalnike: *díla/ díle* 'podstrešje' (/iz stvn. dilla 'tla'/, *gòple* 'vile' /iz stvn. gabala oz. srvn. gabel/, *žléme* 'sluz' /prim. srvn. slim 'lepljiva tekočina'/, *žnàble* 'usta, gobec' /iz stvn. snabul 'kljun'/, *špice* 'čipke' /iz srvn. spitze 'čipkasto tkanje'/, *žváli* 'herpes v kotičkih ustnic' /prim. stvn. swellan 'otekati'/, *trùnki* 'govornice, opravljanje (ob pijači)' /prim. stvn. trunk 'pijača'/ itd.

3.3 Sklonljivost prevzetih pridevnikov

Pri prevzetih pridevnikih se pojavlja veliko število takih, ki se sklanjajo z ničtimi končnicami: *lèdik deklina* 'samsko dekle' /iz srvn. ledic/, *žléht dèca* 'poredni otroci', *kèk lidjé* 'nedostopni, oholi ljudje' /prim. stvn. chec 'živahen'/, *flísik hòjeje* 'hitra hoja' /iz stvn. flíz 'marljivost'/, *fál víno* 'poceni vino' /iz stvn. feili 'tak, ki se da kupiti'/ ipd.

3.4 Glagolski vid prevzetih glagolov

Pri prevzetih glagolih je zagotovo najbolj zanimivo uveljavljanje kategorije glagolskega vida. V osnovni narečni obliki namreč večina teh glagolov dobi avtohtono vidsko glagolsko pripono. Pripona -a- npr. poimenuje nedovršno dejanje: *rbati, cùkati, lùftati* 'zračiti; zapravljati čas' /iz srvn. lüften 'dvigniti v zrak'/, *búkati se* 'pojati se' /prim. srvn. bücken 'pripogibati se'/, *štúkati se* 'pričkati se', *šróti* 'grobo mleti' /iz srvn. schroten 'tolčiti' itd. Le redko ta pripona pomeni dovršno dejanje (*šénkati* 'podariti' /iz srvn. schenken 'dati pijačo'/, *žégnati* 'bлагosloviti' /iz srvn. segenen/ in drugi). Druge pripone za nedovršnost so manj pogoste, npr. -i- (tudi s popolnim samoglasniškim upadom): *mašnti* 'strojno mlatiti', *fakinti* 'ponočevati, vasovati', *šúlti* 'ščuvati' /prim. nemško narečno schulen 'zalezovati'/, *falti* 'manjkati' /iz srvn. vaelen/ ipd.). Taka pripona je namreč običajnejša pri dovršnih glagolih, kjer se ji pridruži še -ni-: *trofti* 'zadeti' /iz srvn. treffen 'dotikati se'/, *gvinti* 'zadeti na loteriji, imeti dobiček' /prim. srvn. gewinnen 'pridobiti z bojem'/, (*po*)*šinti* 'potisniti' /po srvn. schieben/, *blèknti* 'ziniti' /prim. srvn. blecken 'pokazati zobe'/, *hàpsnti* 'uloviti' /iz nemškega narečnega hapsen/, *šúknti* 'močno udariti' /iz nemškega narečnega schukeln 'zazibati'/ ipd.

Vidski pari k posameznim nedovršnim (prevzetim) glagolom praviloma nastanejo s prefiksacijo (*zafíkati* 'zakrpati', *naféhtati* 'naprositi', *požégnati* 'bлагosloviti', *zašróti* 'grobo zamleti', *pršvásati* 'privariti', *zaštòhàti*

'raniti z nožem' ipd.), vendar se je tudi pri prevzetih glagolih uveljavila menjava glagolskih pripon (prim. vidske pare *žegnati* – *žegnávati*, *šenkati* – *šenkávati*, *štòhàti* 'zabadati' – *štòhnti*, *cükati* – *cüknti*, *zariglávati* – *zarígniti* 'zapreti z zapahom' /prim. srvn. rigel 'prečnik', *rükati* 'suvati' – *rüčti/rüknti* 'suniti, dregniti' /iz srvn. rücken 'potisniti' / itd.).

4. BESEDOTVORNE INTERFERENCE

V okviru besedotvornih analiz nas tokrat zanimajo le obrazila, in sicer prevzeta ter avtohtona, ki jih dobivajo prevzete besedne podstave.

4.1 Prevzeti besedotvorni morfemi

Med prevzetimi besedotvornimi morfemi bomo omenili nekaj najpogostejših obrazil, npr. samostalniška:

-ar /iz stvn. -ari/; obrazilo, ki je izvorno pomenilo vršilce dejanja pri izglagolskih izpeljankah, je v govoru sovpadlo z avtohtonim obrazilom za opravkarja oz. opravilnike in je eno najpogostejših za preimenovanje oseb (npr. *pìntar* 'sodar' /prim. srvn. binden 'vezati'/, *prèdgar* 'pridigar', *málar* 'pleskar', *šmùglar* 'prekupčevalec; tihotapec', *štàmícar* 'kamnosek' /prim. srvn. steinmetze/, *ótar* 'čuvaj v vinogradu' /iz srvn. huetaere 'čuvati'/ itd.) ter predmetov (*kòhar* 'kuhalnik' /nem. der Kocher/, *mòžar* 'možnar' /stvn. morsári/, *šubar* 'premična pregrada' /iz srvn. schub/, *šáltar* 'stikalo' /prim. srvn. schalter 'zapah', *pèhar* 'korec, posoda (za pitje)' /iz stvn. behhari/ itd.

-er (najverjetneje naposredno iz srvn.) najdemo pri nekoliko mlajših sposojenkah: *májster* 'mojster' /iz srvn. meister/, *kéber* 'hrošč' /iz srvn. kever/, *cìmpér* 'gradbeni les' /za srvn. zimber/, *kúfer* 'kovček' /za srvn. coffer 'zaboj', *cúker* 'sladkor' /za srvn. zucker/ oz. v naglašeni različici (iz francoskih izposojenk) kot *talér* 'krožnik' /za srvn. teler oz. telier/, *kolér* 'ovratnik' /iz srvn. kolliert/.

-el/-l, ki se ohrani v izvorni obliki (*riigel* 'zapah', *pùkel* 'grba, vzpetina' /prim. srvn. buckel 'hrbet', *hákel* 'kavelj' /za nemško narečno hakke(l)/, *štrùkel* '(jabolčni) zavitek', *šmùkel* 'šop, večji zalogaj' itd.) ali se vokalizira v -l (*tégl* 'cvetlični lonček' /nemško narečno tegel/, *gèpl* 'pogonski vitel' /iz nemško narečnega göpel/, *dèkl* 'pokrov' /iz srvn. decken 'pokriti'/, *pàjtł* 'mošnjicek; moda' /iz srvn. biutel/ itd.) ter sovpadne s prevzetim manjšalniskim obrazilom -lein: *štíkl* 'košček', *krígl* 'vrček', *pàntł* 'trakec', *plàtl* 'plošček', *ládł* 'predalček'. Za zložniškim *l* se je uveljavil manjšalniški končaj -li (znan tudi v avstrijski pogovorni nemščini): *šámřli* 'pručka', *žingřli* 'zimzelen', *bágřli* 'zapravljivček', *kúkřli* 'okence, kuka-lo', *múřli* 'matica pri vijaku', *štámpřli* 'šilce' ipd. Sicer pa je obrazilo -l pri veliko prevzetih besedah le goli slovnični morfem moškega spola (*dràksřl* 'stružnica', *tràkl* 'nosilni prečnik', *plúzřl* 'bluza' itd.).

-man poimenuje vršilca dejanja: *fórman* 'voznik', *címřman* 'tesar' ipd.

-ngá, nastala iz nemškega obrazila -ung, zaznamuje različne stvari v povezavi z dejanji: *fòrngá* 'voznja', *fálngá* 'napaka', *pórngá* 'posojanje' /iz srvn. borgen 'posoditi'/, *màjngá* 'namen' /iz stvn. meinunga 'mnenje'/. Izjemoma pripono lahko najdemo celo pri slovenski podstavi: *připřrngá* 'utor za pripravne'.

-ik nastopa kot pridevniško/prislovno obrazilo (tudi brez sodobnih ekvivalentov v nemščini): *háklík* 'občutljiv', *kèrník* 'klen', *flísík* 'hiter', *kàntík* 'pokončno postavljen (les)'.

4.2 Tvorjenje novih besed iz prevzetih podstav

Kako so prevzete besede iz nemščine v govoru postale povsem enakopravni del narečnega besedja, o tem priča tvorjenje novih besed iz prevzetih podstav, ki se jim pridružujejo avtohtoni narečni besedotvorni morfemi oz. obrazila:

-ek/-ika za nosilce lastnosti: *šlámpék/-ika* 'površnež' /iz srvn. slemmen 'zamujati'/, *tùmpek/-ika* 'butec', *šlátek/-ika* 'počasnež';

-ec/-ek za manjšalnice: *přílek* 'podobica' /iz stvn. bilde 'podoba', *plèhec* 'okovje za čevlje' /iz stvn. blech 'pločevina', *cvèkec* 'žebliček' /iz srvn. zwec 'žebelj', *pùblec* 'fantič' /iz srvn. buobe 'mladenič'/; tudi za rezultat dejanja, npr. *přènec* 'prežganje' /iz srvn. brennen 'žgati'/;

-ica za ženske manjšalnice: *žnúřca* 'vezalka', *grábca* 'z jarkom oddeljen del vinograda' /iz srvn. grabe 'jama, klanec'/; izraža tudi drugačno povezanost s čim: *pòdřca* 'deska za pod v hlevu' /iz srvn. boden 'tla, zemlja', *šnělarca* 'veriga za spenjanje tovara' /iz srvn. snalle 'spona'/;

-ač: *merkáč* 'kdor skrbi za domačijo v času odsotnosti domačih' /iz srvn. merken 'opazovati, paziti'/;

-la: *žvègla* 'piščal' /za srvn. swegel/, *kúhla* 'kuhalnica', *mòdla* 'model (za izrezovanje piškotov)';

-ilo: *gveřlo* 'vračilo' /iz srvn. gewern 'zagotoviti'/;

-ùla: *křbùla* 'večja košara' /iz srvn. korp 'košara'/;

-řak: poimenuje povezanost s podstavo, nosilnik/nosilca lastnosti: *žéhtřak* 'posoda za hlajenje pri žganjekuhí' /iz srvn. sechter '(lesena) posoda'/; *řřòšřak* 'zunanji obroč pri sodu' /iz srvn. vrosch 'utor za dno soda'/, *žlínřřak* 'preveč pečena opeka' /iz nemško narečno slagge 'žlindra', *žlehtřák* 'porednež';

-je/-ovje za zbirna poimenovanja: *žóřje* 'žajbelj' /iz srvn. salbeie 'mazilo', *klòžje* 'ropotija' /prim. srvn. kloz 'stor', ciglòvje 'opeke';

-ře za glagolnike: *kúřaře* 'romanje' /za srvn. kirchwihe 'proščenje', *flíkaře* 'krpanje'; *žègnaře* 'proščenje' itd.

Med narečnimi pridevniškimi priponami pri prevzetih podstavah nastopajo:

-ki: *friški* 'svež';
 -asti: *blèkasti/làmpasti* 'vampast', *èkasti* 'oglat', *šèkasti* 'lisast', *štráfasti* 'progast';
 -avi: *còtavi* 'strgan', *žnòdravi* 'smrkav', *krèhlavi* 'bo-lehen', *šmàjhlavi* 'laskav';
 -nati: *plèhnati* 'pločevinast';
 -en(i): *žmahen* 'okusen', *kúnšten* 'brihten', *ciglèni* 'opečnat' itd.

4.3 Prevzemanje glagolskih predpon

Posebej moramo omeniti prevzemanje oz. preva-janje glagolskih (predložnih) predpon: a) *àn ìti* 'tikati se',

àn se vzèti 'opaziti', *náh dávati* 'popuščati', *còj stisngti* 'pritisniti' itd.; b) *gòr pláčati* 'nastradati', *prék metàti* 'bruhati', *vùn spùcati* 'ošteti koga', *nòr voziti* 'spravljati seno', *vkùp poklàčti* 'potlačiti' itd.

4.4 Kombinirane tvorjenke

Zanimive so kombinirane tvorjenke iz slovensko-nemških oz. nemško-slovenskih podstav: *cvêč* 'preveč' /iz nem. zu 'pre-/', *kòlšicar* 'blatnik pri kolesu' /srvn. schützen 'ščititi'/ in druge. Zloženko *trífus* 'trinožni pod-stavek za kuhanje v krušni peči' lahko razlagamo kot v celoti prevzeto srvn. *drívouz*.

GERMAN LANGUAGE ADOPTION IN THE NORTHWESTERN PRLEKIJIA DIALECT

Bernard RAJH

University of Maribor, Faculty of Education, SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160

e-mail: bernard.rajh@uni-mb.si

SUMMARY

On the basis of the verbal material collected for the purposes of the northwestern Prlekija dialect dictionary, certain phonetical, morphological and word-formation peculiarities were dealt with that derive from language elements adopted from German or represent the consequence of the integration of German vocabulary into the system of the Pannonian dialectal speech. It has been established that: 1) the adaptation of German phonetic rules followed the general Slovene principles, however, the western Prlekija dialect, in compliance with its specific distribution of long and short accentuated vowels, was able to preserve to a certain extent the quantitative oppositions stemming from the original German vocalism; 2) within the process of language adoption, certain grammatical categories have undergone changes, which is evident in the differentiated grammatical gender and number or in the establishment of the verbal aspect; and 3) only certain word-formation morphemes have been adopted (and adapted), since the majority of these were entirely replaced by the autochthonous dialectal ones.

Key words: language adoption, the Prlekija dialect, Germanisms

LITERATURA

Grafenauer, I. (1923): Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini. V: Razprave. Ljubljana, Znanstveno društvo za humanistične vede, 358–391.

Kluge, F. (1989): Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 22. izd. Berlin, Walter de Gruyter & Co.

Lexner, M. (1964): Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, 31. izd. Leipzig, S. Hirzel Verlag.

Pfeifer, W. (1999): Etymologisches Wörterbuch des Deutschen, 4. izd. München, Deutscher Taschenbuch Verlag.

Prunč, E. (1967): Das innere Lehngut in der slovenischen Schriftsprache. Graz, Institut für Slawistik.

Rajh, B. (2002a): Načrt za zahodnoprleški narečni slovar. V: Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 12. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije, 257.

Rajh, B. (2002b): Severozahodnoprleški govor. V: Rajh, B.: Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika. Maribor, Slavistično društvo, 11–46.

Rajh, B. (2003): Besedje in besedne zveze v severozahodnoprleškem govoru. V: Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja. Maribor, Slavistično društvo, 118–134.

Ramovš, F. (1924): Historična gramatika slovenskega jezika, 2. Konzonantizem. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.

Ramovš, F. (1936): Kratka zgodovina slovenskega jezika. Ljubljana, Akademsko založba.

Striedter-Temps, H. (1958): Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen. Wiesbaden, Otto Harrassowitz.

Striedter-Temps, H. (1963): Deutsche Lehnwörter im Slowenischen. Berlin, Osteuropa-Institut.

Sonderegger, S. (1979): Grundzüge deutscher Sprachgeschichte. Berlin–New York, de Gruyter.